

Öğretim Planlarında “Amaç” Sorunu

Cavit BİNBAŞIOĞLU

Öğretim planlarının (ünite, ders vb.) hazırlanmasında çekilen en büyük sıkıntı, amaçların saptanmasıdır. Oysa, sözü geçen planlarla ilgili olarak her yapılan iş, bir amacın gerçekleşmesine yöneliktir. Yaptığımız işi çok kez, zihnimizdeki bir amaca göre yaparız. Bunu da çok kez yazılı hale getirmeyiz. Yazılı hale getirme alışkanlığı kazanmadığımız için de bunun sıkıntısını yaşamamız boyunca çeker dururuz. Eğitim çalışmalarında «öğretim», «öğrenmede»den ayıran en önemli özellik, onun, «amaçlı», «planlı» ve «düzenli» bir süreç olmasıdır. Bu nedenle, eskiden beri, öğretim planlarının en baş yerinde amaçlar gösterilir. Bunu, bizde 1930 ve 1940'lar da yapılmış öğretim planlarında bile görürüz.

Öğretimde amaçlar «niçin» öğretim yapılmakta olduğunun bir yanıtını verir. Böylece, öğretimi bilinçli kılan «amaçlar»dır, diyebiliriz. Çünkü, amaçlar, ünite konularının saptanmasına, öğretimin her evresinde yapılacak etkinliklere, hatta araç ve gereçlere, özellikle de öğretimin değerlendirme biçimine yön verir. Öğretim sırasında öğretmenin tutum ve davranışlarını da «amaçlar» etkiler. Böylece, amaçlar ile öğretim sürecinin diğer öğeleri, âdeta bir kumaşın iki yüzü gibidir. Bunları, amaçlardan ayrı düşünemeyiz.

Öğretimde amaçlar konusunda hem bizde, hem de dünyada, birkaç sözcük, yer yer ve zaman zaman, hem ayrı ayrı hem de birbirinin yerine kullanılmaktadır : Erek (gaye) (İngilizcede «goal»), amaç (maksat) (İng. «aim») ve hedef (İng. «objective») gibi. Bu üç terim ayrı ayrı kullanıldığı zaman «erek», varılması gereken en son noktayı; «amaç», bu en son noktaya varmak için yapılacak önemli girişimlerle varılacak yeri; «hedef» de yine bunun için varılması gereken en yakın noktayı gösterir. Örneğin, bir kimsenin ereği, bir okulu bitirip meslek sahibi olmaktır. Bunun için belirli sınıfları geçmek birer amaçtır. Her sınıfta dersleri ayrı ayrı geçmek de birer hedef olabilir. Bunun gibi, ilkokulun ilk döneminde Hayat Bilgisinin ereği, çocuğun yaşama başarılı uyumunu sağlamaktır. Çocuğun içinde bulunduğu fiziksel çevreyi tanıması da onu, bu ereğe ulaştırıcı bir amaçtır. Okulun bu amaçla tanınması da bir hedeftir. Birkaç hedefe ulaşılarak bir amaca, birkaç amaca ulaşılarak da bir ereğe ulaşılabilir. Herhangi bir konuda erek, çok kez bir tanedir. Amaç ve hedefler çok olabilir. Bir de «ülkü» (ideal) terimi vardır. Bu da ereğin ötesinde, gerçekleştirilmesi tasarlanan ya da hayal edilen ileri amaçlar yahut ereklendir. Bunlar, amaç ve ereklere göre daha soyuttur, gerçekleşmesi uzun

zamanı gerektirir. Oysa, amaç ve erek böyle değildir. Bunlar somuttur. Birçok kimse gerçekleştirmiştir. Başkaları da gerçekleştirebilir. Ülkülerin gerçekleştirilmesi hem uzun zaman ister, hem de güç koşulların ve engellerin aşılmasını gerektirir. Bununla birlikte, ülküler, erek ve amaçlar için çok uzakta yanıp sönen bir deniz feneri gibi, bir yön verici yol gösterici rolü oynar.

Öğretim planlarında genellikle erek, amaç ve hedeflerden söz edilir. Bununla birlikte, uygulamada bu terimler, özellikle yalnız başlarına kullandıkları zaman birbirlerinin yerine geçer, yani hepsi belli bir kavramın karşılığı olurlar. Falan konunun amaçları diyebildiğimiz gibi, falan konunun hedefleri de diyebiliriz; ama, bir amacın ayrıntıları gösterilmek istenildiği zaman, falan konunun amaçları ve hedefleri diye ayırmak zorunluğudur. Yukardaki örneğe dönelim. «Okulu tanımak», Hayat Bilgisi dersi çerçevesinde düşünüldüğü zaman bir «hedef» olduğu halde, bir Hayat Bilgisi konusu olduğu zaman bu, bir «erek» olabilir. Bu durumda okulun çeşitli bölümlerini tanımak birer amaç, oradaki her bir iş hakkında ayrı ayrı bilgi edinmek ve beceri kazanmak da birer hedef olur. Bu nedenle, bu terimlerin,, eğitimde görecili (nispi) yeri ve kullanılışları vardır. Bununla birlikte, hepsi de genel olarak «amaçlar» terimi ile ifade edilebilir : Erek, uzak amacı; hedef de yakın amacı anlatmak için kullanılır. Bunlardan ikisi kullanıldığı zaman, biri biraz uzak ve kapsamlı olan, diğeri de dar ve yakın olan kavramı anlatır.

Öğretim amaçlarının her biri, —planda ister gösterilsin, ister gösterilmesin— birtakım hedeflere yönelik çalışmayı gerektirir. Öğretmenin uyguladığı her yöntem, yahut öğrencilerin öğretim sırasındaki her yaşantısı bu hedeflere yöneliktir. Bu eskidenberi hep bu biçimde uygulanagelmiştir. Fakat 1956'dan beri, Amerikalı eğitimci B. S. Bloom ve arkadaşları, amaçları, aşamalı bir biçimde sıralamayı denemişlerdir. Bu eğitimciler, bu işi önce yalnızca bilgi alanı ile ilgili olarak, daha sonra da, aynı şeyi, duygusal alanla ilgili olarak; 1966-67'de de E. J. Simpson, aynı şeyi, devimsel (psiko-motor) alanla ilgili olarak yapmıştır. O zamandan bugüne kadar bizde çıkan kimi meslek kitaplarında da bunların tasnifleri, Türk öğretmenlerine de tanıtılmaya çalışılmıştır. Ertürk, Selâhattin. **Eğitimde «Program» Geliştirme** (1972); Turgut, M. Fuat. **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme** (1977); Tekin, Halil. **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme** (1977); Çalışkaner, Asaf. **Ölçme ve Değerlendirme** (1977). Bu kitaplarda «Amaçlar» konusu, daha çok «Değerlendirme» açısından ele alınmaktadır. Oysa, bu konu, değerlendirmeden önce, öğretimin planlanması ve bizzat öğretimin yapılmasıyla ilgilidir. Bu nedenle, bu konu, kanımca, her şeyden önce, bir öğretim sorunudur. Başkalarına herhangi bir bilgiyi beceri ve alışkanlığı, değer-takdir duygusunu öğretmek durumunda olan bir kimse, önce bu amaçlara göre konusunu planlaştırmalıdır. Bununla bir-

likte «amaçlar»a, her konuya uygun gelecek bir «kalıp» gözüyle de bakılmamalıdır. Bu amaçlara, öğretmenin herhangi bir konuyu planlamasına yardım edici, bir ip ucu ya da yol gösterici gözü ile bakılmalıdır. Bunlar, öğretimde izlenecek sıraya ve gözönünde bullundurulacak ilkelere de oldukça uygun düşmektedir. Asıl metnindeki sözcüklerin doğrudan doğruya çevirisiyle de anlaşılması ve açıklanması bir hayli güçtür. Oradaki amaç ve hedefleri —kolayca anlaşılıp uygulanabilecek bir hale getirmek için— daha çok yalınlaştırarak, bunları, aşağıdaki biçimde, birer «anahtar sözcük grubu» haline getirebiliriz. Her öğretim konusu ile ilgili olarak, bu sözcükleri kullanmak suretiyle, bir amaç saptayabiliriz. Örneğin, aşağıda ilk amaç olarak «Terimleri ve olguları öğretmek» var. Bunu «Cumhuriyet Bayramı» ile ilgili üniteye göre düşündüğümüz zaman, ilk amaç «Cumhuriyet Bayramı» ile ilgili terim ve olguları öğretmek olur ki, bunlar da «Cumhuriyet, Cumhurbaşkanı, Padişahlık, Padişah, Kurtuluş Savaşı, Savaş, Sulh, Büyük Millet Meclisi, Atatürk,, Devrimler vb.»dir. İlerde daha tam bir örnek vermek üzere, amaç saptamakla ilgili genel nitelikteki bu anahtar sözcükleri özet olarak şöyle sıralayabiliriz :

Bilgi ve zihinsel beceri düzeyinde konu ya da yapılacak iş ile ilgili olarak :

1. Terimleri ve olguları öğretmek;
2. Alışmaları (teamülleri, yapılagelen işleri, alışkanlıkları) öğretmek;
3. Sıra ve dizi vb. öğretmek;
4. Bölümleri ya da öğeleri öğretmek;
5. Ölçütleri (kriterleri, kıstasları) öğretmek;
6. İnceleme ya da araştırma yöntemlerini öğretmek;
7. İlkeleri (kuralları, genellemeleri ve yasaları) öğretmek;
8. Yapı ve örgütlenmeleri öğretmek;
9. Bilgileri, değişik bilgi ve simgelerle (şekil ve üç boyutlu varlıklarla) gösterebilmeyi öğretmek (çevirme);
10. Yorumlama yapabilmeyi öğretmek;
11. İleri tahminlerde bulunabilmeyi öğretmek;
12. Gerçek yaşamla ilgili uygulamalar yapabilmeyi öğretmek;
13. Öğeler ya da bölümler arasındaki ilişkileri bulabilmeyi öğretmek;
14. Oluşma ya da örgütlenme ile ilgili ilkeleri bulabilmeyi öğretmek;
15. İşin nasıl yapılacağını planlaştırabilmeyi öğretmek;
16. Özgün (orijinal) bir sözlü ya da yazılı, yahut değişik bir anlatımı gerçekleştirebilmeyi öğretmek;

Duygusal davranışlar düzeyinde «konu» ya da yapılacak işle ilgili olarak :

1. İlgilenebilmeyi öğretmek;
2. Başkalarının neler hissettiğini bilebilmeyi öğretmek;
3. Uygun davranışlar gösterebilmeye «istekli» olmayı öğretmek,
4. Uygun davranışlar gösterebilmeyi öğretmek;
5. Belirli kural, ilke vb. ne uyabilmeyi öğretmek;
6. Konunun ya da yapılan işin önemini ve değerini bilmeyi, yani o şeye âdeta kendini adayabilmeyi öğretmek.

Devimsel (psikomotor-hareki) beceriler düzeyinde «konu» ya da yapılacak «iş»le ilgili olarak :

1. Nesne, nitelik ve ilişkileri kavrayabilmeyi öğretmek;
2. Çeşitli duyu organlarını çalıştırabilmeyi öğretmek;
3. Önemli (kritik) noktaları kavrayabilmeyi öğretmek;
4. Algılanan durumları devime (harekete) çevirebilmeyi öğretmek;
5. Zihinsel hazırlık yapabilmeyi öğretmek;
6. Bedensel hazırlık yapabilmeyi öğretmek,
7. İstenen hareketi gerçekleştirmeye yönelik istek uyandırabilmeyi öğretmek;
8. Başka bir kimsenin hareketlerini taklit edebilmeyi öğretmek;
9. Sınama-yanılma davranışlarında bulunabilmeyi öğretmek;
10. Öğrenilen bir davranışı yeniden yapabilmeyi (tekrar edebilmeyi) öğretmek,
11. Bir hareketi, işin gereği olan sıra ve düzenle yapabilmeyi öğretmek,
12. Beceriyi, sinir ve kas denetimi sağlayarak, kolayca yapabilmeyi öğretmek;
13. Becerideki herhangi bir hareketi —sorunları çözecek biçimde— değişikliğe uğratabilmeyi öğretmek;
14. Becerideki hareketlere sırasını bozmadan özgünlük (orijinallik) ve yaratıcılık kazandırabilmeyi öğretmek.

Bu amaçlar, görüldüğü üzere, eskiden beri bildiğimiz a) Bilgi, b) beceri, c) alışkanlık ve d) değer-takdir duygularını (appreciation) içiren öğretim amaçlarının daha ayrıntılı ve düzenli bir biçiminden başka bir şey değildir. Amaçların daha sıralı ve düzenli anlatımına hizmet etmektedir. Her amaç, bir önceki amacı da içermektedir. Bundan başka, amaçlar, öğretilmesi kolay ve yalın olandan başlamakta ve gittikçe güçleşmekte ve karmaşıklaşmaktadır.

Yukardaki anahtar sözcükler ile herhangi bir ünite ya da ders konusunun amaçları belirlenebilir. Bunların içinde, gerek amaçlamada, gerek öğretiminde ve gerekse değerlendirmede gerçekleştirilmesi en güç olanı «duygusal davranışlarla ilgili» olanıdır. Diğerleri, bunlara oranla, daha kolay yapılabilir. Öğretim programlarında gösterilen amaçlar, yukardaki anahtar sözcüklere göre taranabilir ve bunların birer açıklaması şekline dönüşebilir. Böyle yapıldığı zaman, bunlara uymayanlar olursa, onlar da ayrıca ele alınır. Şunu da hemen belirtmeli ki, her konuda yukardaki amaç sözcüklerin hepsinin uygulanması gerekli olmayabilir. Bunda, kuşkusuz ki, konunun durumu, öğrencilerin ilgi ve gereksinimleri, yaşları, zihin düzeyleri, sınıfları gibi etkenler rol oynar. Amaçlar, bütün bunlar dikkate alınarak saptanır. Yoksa, yukardaki sözcüklerin tutsağı olmamak da gerekir. Bunlar, öğretmene, ancak yol gösterebilir. Konuya uygun düşmeyen bir husus, hiçbir zaman bir amaç olarak alınamaz. Devimsel alan, sinirsel ve kasal (adali) becerilerilerin öğrenilmesini kapsar. Bu nedenle, bununla ilgili amaçlar, okumanın yazmanın öğrenilmesi, bir müzik aracının kullanılması gibi özel beceri konuları için geçerli olur. Ünitelerde, genellikle bilgileri kapsadığı için bilgi ve duygusal alan ile ilgili amaçlar yer alır. Duygusal alanla ilgili amaçlar, devimsel alanın sonunda da yer alır.

Bu yazıdaki önerilerimizi daha açık bir biçimde ortaya koyabilmek için, ilkokulun ilk döneminden aldığımız bir «Hayat Bilgisi» ünitesinin amaçlarını şöyle saptayabiliriz :

Ünite : Cumhuriyet Bayramı

Sınıf : 3

Amaçlar :

Öğrencilere :

1. Cumhuriyet Bayramı ile ilgili terimleri, yaşantılarına dayanarak açıklamak : Cumhuriyet, Cumhurbaşkanı, padişahlık, padişah, Savaş, Kurtuluş, Büyük Millet Meclisi, Milletvekili, Atatürk, devrimler ve benzerleri;
2. Cumhuriyet Bayramını niçin ve nasıl kutladığımızı öğretmek;
3. Cumhuriyetin ilânından önceki ve sonraki olaylar hakkında bilgi kazandırmak;
4. Cumhuriyetin ilânıyla ilgili bilgileri nereden ve nasıl bulabileceğimizi öğretmek;
5. Kurtuluş Savaşı kazanılmasaydı ve cumhuriyet iltn edilmeseydi ülkenin durumunun ne olabileceği hakkında yorumlarda bulundurmak;
6. Cumhuriyet yönetiminin şekli ve yapısı hakkında kısa ve öz bilgi kazandırmak;
7. Yurttaş, cumhurbaşkanı ve milletvekilleri hakkında kısa ve öz bilgi kazandırmak;
8. Cumhuriyet yönetimi ile padişahlık yönetimi arasındaki farkları görebilmeyi (karşılaştırma yapabilmeyi) öğretmek;

9. Cumhuriyet Bayramı ile ilgilenmeyi ve bayrama katılmayı öğretmek : Bayrak, Atatürk ve yurt sevgisi kazandırmak;

10. Cumhuriyetin önemine ve değerine inanmayı ve cumhuriyetçi olmayı (cumhuriyetçi davranışlar gösterebilmeyi) öğretmek : Başkalarının duygu ve düşüncelerine saygılı ve hoşgörülü olma, bir başkanın yönetimi altında işbirliği içinde çalışma gibi.

Devimsel (psikomotor-hareki) konu ya da işler, özel bir beceriyi kazandırma amacına yöneliktir. Okuma-yazma, aritmetik, resim-iş, müzik ve beden eğitimi gibi derslerin konularını öğretirken bununla ilgili yukarıdaki anahtar sözcüklerden yararlanılabilir. Bunun için de bir ders planından örnek sunalım :

Ders : Yazı

Konu : Bitişik yazı çalışmaları

Sınıf : 5

Amaçlar :

1. Bitişik yazıyı oluşturan harflerin büyüklüklerini, şekillerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini kavratmak;
2. Çeşitli harflerin önüne gelen harflerle nasıl bitiştirilebileceği hakkında örnekler göstermek;
3. Önemli birleştirme noktalarına dikkati çekmek;
4. Harfleri doğru bitişirme davranışlarına ulaştıracak zihinsel ve bedensel hazırlık çalışmaları yaptırmak;
5. Öğretmenin konu ile ilgili olarak yaptığı örnek çalışmaları taklit edebilmeyi öğretmek;
6. Çeşitli sınamaya-yanılma davranışları yaptırmayı öğretmek;
7. Harflerin bitiştirilmesinde uygun sıra ve şekli gerçekleştirebilmeyi öğretmek;
8. Gerekli sinir ve kas denetimini sağlamayı öğretmek;
9. Hareketin —sırasını bozmadan— uygun bir biçimde değişikliğe uğratılmasını (özgün bitişik yazı yazılabilmeyi) öğretmek.

Bu yazıdaki açıklama ve örnekler, öğretimin en önemli sorunlarından biri olan amaçlar sorununun çözümüne yardım edebilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu konuda katı kurallara bağlı kalmadan öğretim amaçlarımızı rahatça saptayabiliriz. Bu yapıldıktan sonra, yöntemleri ve değerlendirme teknikleri, bunlara uygun olarak, daha kolay saptanabilir.

Bir kısım meslektaşlar, yaptıkları ders planlarına, uyguladıkları yöntemin gereği olarak, gerçekleşim yahut gerçekleşmesi düşünülen amaçları da yazarlar : Başkalarıyla birlikte çalışabilmeyi öğretmek, fikirlerini açıkça ifade edebilme yeteneğini geliştirmek, rapor yazabilme yeteneğini geliştirmek gibi. Bunları da her ders ya da üniteye yeniden yazarlar. Kısacası, kullanılan yöntemle ilgili bu amaçları yazmaya gerek yoktur. Çünkü, bunlar, yöntemle ilişkilidir. Nasıl olsa gerçekleşecektir. Amaçlarda özellikle ünitenin ya da dersin içeriği (muhtevası) ile ilgili amaçlar yer almalıdır ve bunlar da yukarıda belirttiğimiz «anahtar sözcükler» yardımı ile yapılabilir.